

AUTOESTIMA, IDENTITAT I PSICOLOGIA.

Marc Ant. Adell, de la Societat Valenciana de Psicologia i prof. sènior UVEG. Membre d'APRJUV

Presentant al conferenciant...

De l'autoestima personal a l'autoestima col·lectiva.

En la Grècia clàssica s'encunyà el mot *thymos*, per referir-se a l'amor propi, al sentit de la pròpia dignitat, a la necessitat que té la persona de ser reconeguda, de ser tinguda en compte, de sentir-se respectada, lliure i igual. L'autoestima ocupa, actualment i segons els psicòlegs, un paper nuclear en el psiquisme humà. Es parteix de la necessitat d'assolir —primer que res— l'autoconcepte personal, com a pressupòsit de l'autoestima, que inclou tot un conjunt de trets, d'imatges, de valors i de sentiments que el subjecte reconeix com a formant part de sí mateix, de manera consistent i en un determinat context, segons **L'Ecuyer**. L'autoconcepte i l'autoestima, doncs, esdevenen definitoris de la identitat personal i presenten les característiques de dinamisme

i socialitat. Dinamisme perquè es tracta d'un procés continuat de consolidació i socialitat perquè s'assoleix en interacció amb els altres.

Burns li atribueix les següents components: cognoscitiva, afectiva i conductual. Cognoscitiva, en tant que la persona pot arribar a saber qui és, quines són les seues qualitats, les seues limitacions, les seues possibilitats. Afectiva, en tant que l'autoconeixement genera un sentiment avaluatiu d'acceptació o rebuig. I conductual, en la mesura que les dues dimensions anteriors menen cap a l'acció —o omissió— i, per tant, cap a determinats comportaments. En qualsevol cas, es podria parlar d'un cert nivell d'*il·lustració* de l'autoestima, en el sentit que **Goleman** li atribueix a la intel·ligència emocional, és a dir a la capacitat de governar i racionalitzar els sentiments, doncs l'autoestima, en cap cas hauria d'esdevenir una afectivitat visceral. I **Fierro** assegura que un autoconcepte positiu i la subsegüent autoestima esdevenen essencials per al funcionament de les persones, en tant que proporciona un sentiment de seguretat i d'equilibri.

L'autoestima, per tant, com a integració de les valoracions que la persona rep del seu entorn, es vehicula en forma de procés:

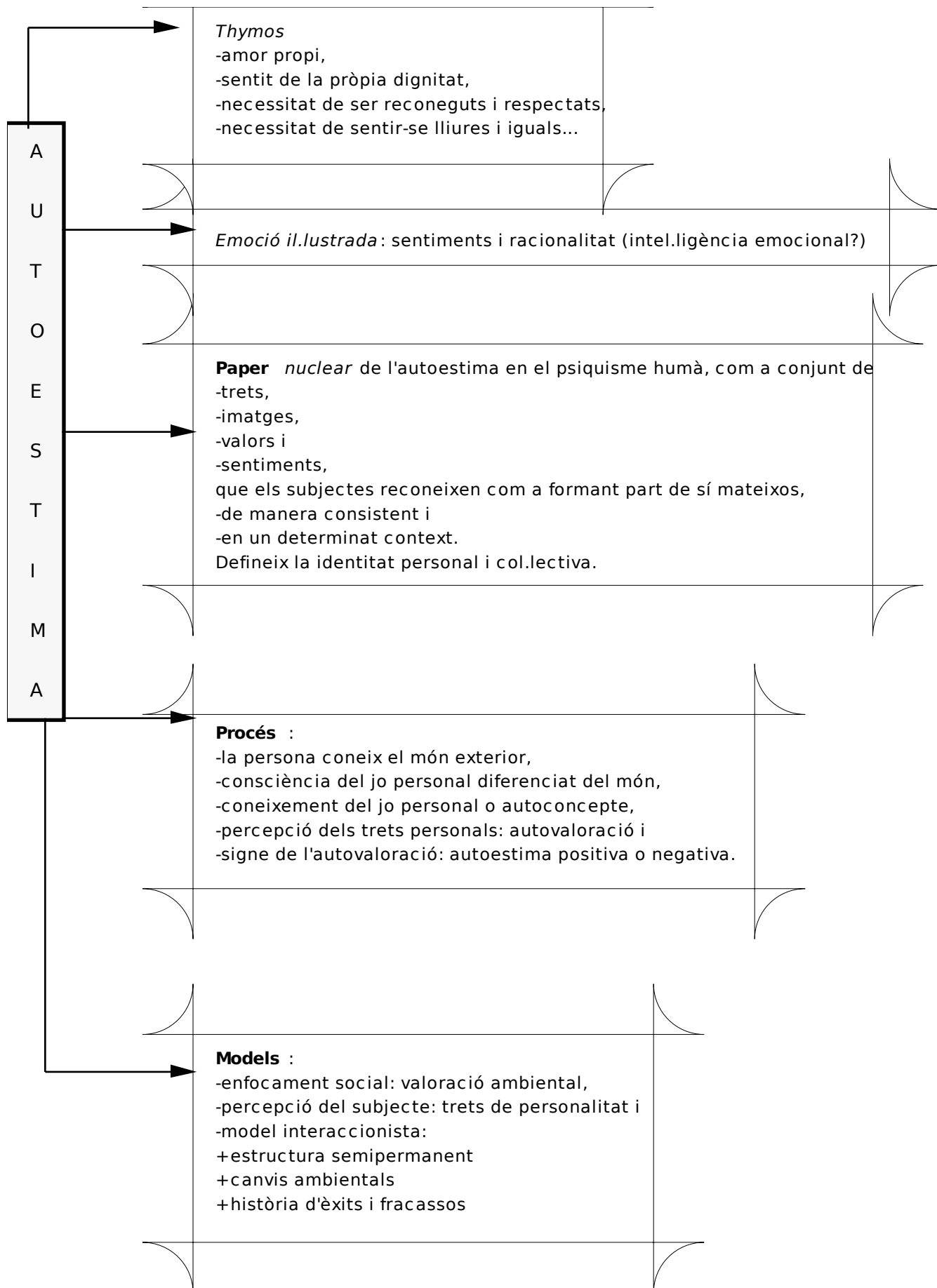
1. La persona coneix el món exterior.
2. Pren consciència del jo personal, diferenciat del món exterior.
3. Coneix el seu jo personal i assoleix un determinat grau d'autoconcepte.
4. Inicia la percepció dels trets personals, des d'una dimensió valorativa en forma d'autoestima,
5. Autoestima que es consolida o no i que s'orienta direccionalment amb signe positiu o negatiu.

Així, doncs, es poden dibuixar tres models de conformació de l'autoestima segons la prevalença:

- a) Model social: preeminència de l'avaluació ambiental.
- b) Model personal: preeminència dels trets dels subjecte.
- c) Model interaccionista: resultat de la interlocució persona-entorn.

L'autoestima, però, no és només un fenomen o tret psicològic atribuïble a l'individu aïlladament, sinó a cada individu en l'àmbit col·lectiu de relacions socioculturals en què es desenvolupa i, per tant, al mateix col·lectiu.

Vegeu aquest esquema:

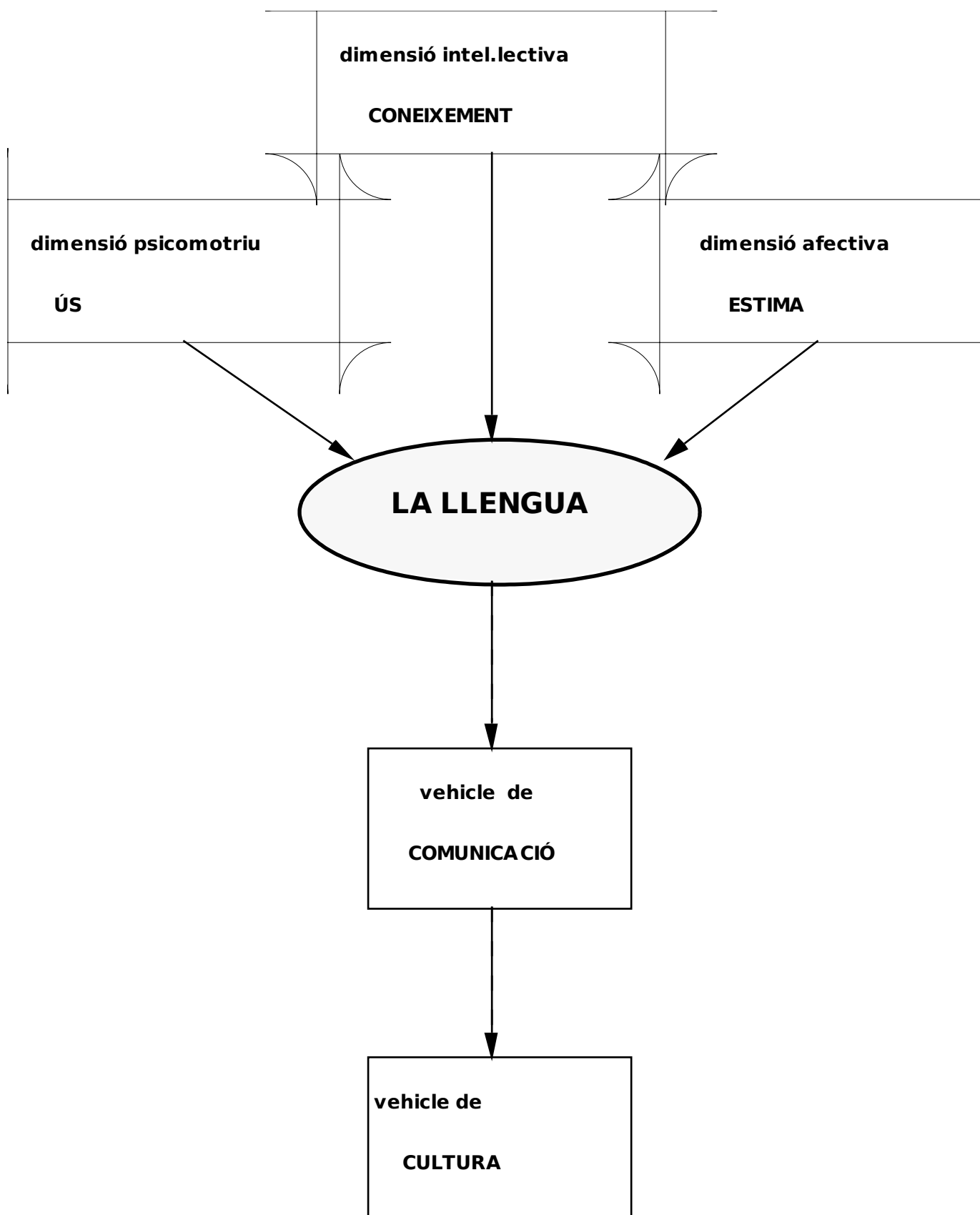
Llengua i percepció del món.

Les conductes, els comportaments —també els lingüístics—, esdevenen l'exteriorització de les actituds, dels posicionaments i es relacionen molt directament amb l'intel·lecte. Efectivament, **Piaget** ja havia defensat que el llenguatge és, d'una banda, expressió del pensament i, de l'altra, una eina d'organització d'aquell pensament. Així la llengua presenta característiques molt definitòries com a expressió de *conceptes*, però també com a modelació —re-modelació— d'aquells conceptes des del llenguatge. **Vygotsky** féu seu el plantejament piagetian, segons el qual el llenguatge esdevé modulador del pensament. I, a partir d'ací —segons **Arribillaga**,— modulador també del sistema de valors de cada persona. Heus ací la gran importància i virtualitat del llenguatge, en la construcció de la personalitat de cada individu.

Ahora mitjançant el llenguatge ens comuniquem i interactuem amb les persones del nostre entorn, de tal manera que les funcions mentals superiors es consoliden a partir de les interaccions amb els altres *habitants* del context sociocultural. Aleshores el pensament esdevé, també, una construcció social: pensament, llenguatge i conductes en interacció progressiva constitueixen, segons el professor **Clemente**, els referents bàsics del desenvolupament i maduració de la persona.

L'expressió lingüística, però, té també com a objecte —a més de la transmissió de *conceptes*— la comunicació de *sentiments*, és a dir l'expressió de la dimensió afectiva de la persona. Així mitjançant el llenguatge manifestem no només allò que pensem, sino allò que sentim. I com passa amb la reversibilitat del llenguatge envers el pensament, també des del llenguatge es pot trobar l'afectivitat de l'ésser humà. Més encara, quan interactuem amb els altres emetem tota una sèrie de senyals que permeten als interlocutors, inferir quina és la nostra identitat personal i social. El comportament lingüístic de les persones —segons **Ros**— és un dels mitjans més significatius per a categoritzar-les. Així que tal t'expresses—i en tal idioma— segons tal penses, segons tal sents, segons tal vius...segons tal ets.

Així, doncs, l'autoestima personal, és indestruïble d'un referent contextual ó sociocultural que és el que determina, alhora, la forma com —segons **Brunet** i **Lézine**— els membres d'un determinat col·lectiu pensen i veuen el món. I és aquell sentiment d'identitat i de pertinència a una col·lectivitat, el que condueix a la selecció d'un determinat codi lingüístic per establir lligams comunicatius i conformar les actituds d'afectivitat i d'ús d'una llengua, segons defensen **Sachey** i **Bourhis**. Finalment, l'elaboració de sistemes de pensament i de conductes expressen una determinada visió del món, com a funcions atribuïbles al llenguatge, en opinió d'**Arribillaga**. Visió del món que, en connectar amb el sistema de valors, cap interpretar —segons **Azurmendi**— que els comportaments lingüístics poden originar, o si més no reforçar, la identificació contextual ó sociocultural. I això des dels plantejaments originaris de **Bloom** aplicats a la llengua per **Burns**, com hem vist. Així:

Perquè una llengua no és prou a conèixer-la, cal estimar-la i, òbviament, gastar-la. Heus ací la trilogia que deriva amb naturalitat de la consciència personal i col·lectiva d'adhesió a una cultura i a una forma de vida i de veure el món. La dimensió intel·lectual és la component adient per al coneixement i reflexió lingüísticocultural i l'àmbit propi —que no únic— és el sistema educatiu. La dimensió afectiva implica els sentiments d'afecció a la llengua, que neixen de les vivències compartides i vehiculades, mitjançant un determinat codi lingüístic i l'ambient més adient —que no exclusiu— és el context familiar. La dimensió motriu implica instrumentalització i pràctica habitual i, per tant, consolidació, per l'ús continuat i això en tots els àmbits de relació: socials, culturals i institucionals. Val a dir que, des de qualsevol dels tres àmbits, es pot bastir l'arquitectura de la comunicació i, per tant, de la llengua. Així la pràctica habitua i crea addicció i pot motivar la curiositat intel·lectual i conduir a l'estima. L'aprofundiment del coneixement i la progressiva consciència del valor de la llengua, poden menar cap a l'estima i afavorir l'ús. Finalment, l'estima envers la llengua reconeguda com a pròpia —o com a *pròxima* perquè facilita la satisfacció de necessitats de supervivència i integració— esdevé pràctica habitual i predisposa cap a un millor coneixement i adquisició ferma. Aleshores una llengua es converteix, alhora que en vehicle de comunicació i de cultura, en signe d'identitat.

La pluralitat del context i els comportaments lingüístics.

Certament que, cada vegada més, els contextos són plurals i caminem cap a una societat de mestissatge, però això no ens pot fer renunciar a mantenir —o recuperar— la identitat. Fins i tot en societats com la nostra, on la presència de dues llengües és habitual, cal defensar el català com a referent identitari. Altrament passàrem del bilingüisme a la diglòssia, com apunta **Ninyoles**, i si a favor de la primera situació poden bastir-se arguments psicològics, sociològics i culturals —i això sempre que els bilingües no acaben sent el mateixos, és a dir els catalanoparlants—, a favor de la segona no cap més consideració que la de fenomen no desitjable.

Perquè ho entenguen els qui neguen que el català es troba marginat, aportem l'exemple d'una situació idèntica on la llengua minoritzada és el castellà. És la denúncia —aleshores sí!— que fa **Rosaura Sánchez** en relació als hispanoparlants als EEUU, quan atribueix la situació lingüística de postració

del castellà respecte a l'anglès, a la deficitària situació socioeconòmica i a l'absència de poder polític dels castellanoparlants. Allà és el castellà el que apareix estigmatitzat respecte el anglès, que és el vehicle que porta a l'èxit social, econòmic, cultural i polític. Això ho interpreta **Tosi** com la modificació de les conductes dels qui —hàbilment (des)orientats pels poders fàctics— acaben identificant-se amb la cultura i amb la llengua forànies, només perquè exerceix més pressió. Aleshores es fa molt difícil exercitar el dret d'elecció a favor de la llengua minoritzada i només, des de plantejaments fermes i quasi heroics, des d'un acte conscient davant situacions adverses i desavantatjoses per a la llengua pròpia, es manté la *lleialtat lingüística* com apunta **Veinreich**. No es pot, però, demanar a la ciutadania un comportament militant permanent, en contextos on la situació de la llengua minoritzada pot arribar a ser ben bé kafquià, de manera que els qui es mantenen fermes en la seua pertinença a un poble i a una llengua —el català en el nostre cas—, són reduïts a un *apartheid*, en el seu propi territori, amb la concessió generosa de poder-se expressar en la llengua pròpia. La qual cosa no deixa de ser transsumpte d'una política lingüística reduccionista i marginadora, que atorga la condició de *reserva india* als qui opten per viure *en* català. Perquè el marc legal en els territoris de parla catalana, és clarament favorable al castellà. I així ens trobem amb un estatus jurídic asimètric i injust que no reconeix als catalanoparlants més que el *dret* a usar la llengua i no als interlocutors castellans, el *deure* d'entendre'l. Aquest marc jurídic en què ens movem i referit a la nostra situació, és atemptatori contra la normalitat lingüística i, en bona mesura, generador de baixa autoestima individual i col·lectiva. Així que, per injust i anihilador, cal combatre'l.

Així, doncs, cal exigir la intervenció institucional i la pràctica sense cauteles del mandat constitucional —art. 3r—, quan es refereix a que la riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural, objecte d'especial *respecte* i *protecció*. I això cal retreure-ho, especialment, als qui fan ostentació de *constitucionalistes* i recordar-los determinats continguts de la Carta Magna que obvien interessadament. I caldrà —fins i tot— exigir la revisió de la Constitució i dels estatuts d'Autonomia, perquè es reconega que no pot exercir-se el *dret* a usar una llengua, si no hi ha l'*obligació* d'entendre-la per part de l'interlocutor.

I és en aquests contextos asimètrics jurídicament i de pressió econòmica i mediàtica, que apareixen determinades patologies lingüístiques, quan un

parlant català s'esforça en amagar-ho al preu que siga, tot aspirant a un *estatus* superior que atribueix a una altra llengua i a una altra cultura. Això li crea una mala consciència de la seua condició de no-castellà, que bloqueja la naturalitat del procés comunicatiu i així el subjecte que pensa i sent *en* català s'expressa, finalment, en castellà. I com que no ho fa prou a satisfacció pròpia i dels interlocutors, l'individu en qüestió, va redreçant els propis sentiments en contra seua i dels seus, en la mesura que la condició de catalanoparlant li suposa alguna mena d'entrebanc, per ser acceptat plenament, en la col·lectivitat *superior* a la que aspira. I així s'amaguen els orígens, es dissimula l'accent i es distancia cada vegada més del col·lectiu de procedència, front al qual —i als que es mantenen fidels— genera les conegudes actituds hostils per guanyar-se la simpatia dels parlants de l'*altra* llengua i acaben dibuixant-se les anomenades personalitats fòbiques, que cursen amb manifestacions interiors d'*autoodi* i, exteriorment, com a agressivitat contra tot aquell que es manté ferm i no ha renunciat a la seua condició de catalanoparlant. Recordem que les fòbies, en opinió de **Freud**, són formes de neurosis que deriven de les repressions interioritzades i viscudes pel subjecte, en un procés d'angoixa real o fictícia.

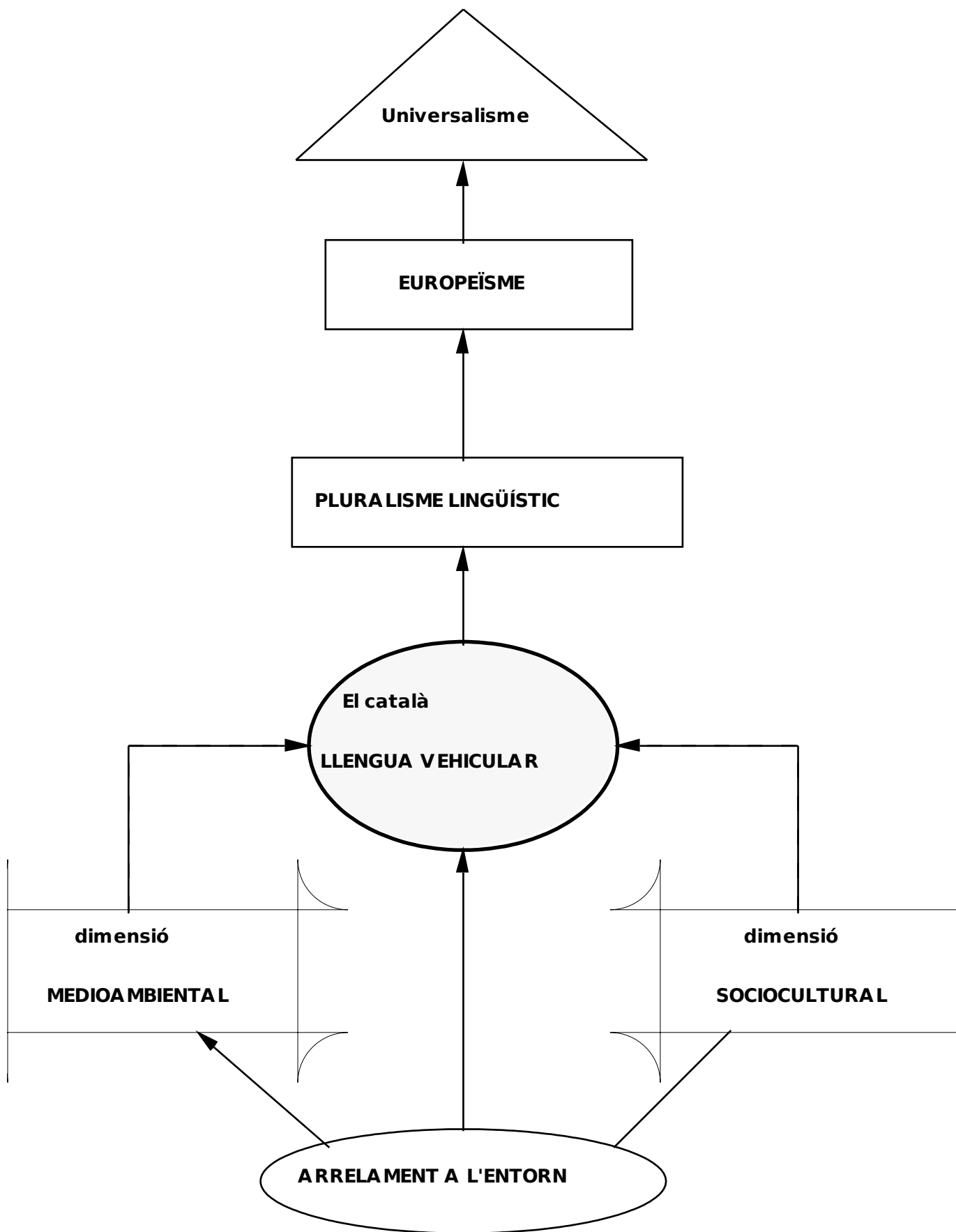
Altrament una manifestació típica de la fòbia és la histèria, que es genera quan s'interioritza i s'allotja a l'inconscient, la sensació del perill percebut, encara que no siga real, sinó —com en el nostre cas— producte fabulat de la mala fe i de la mendacitat de certs *lobbies* locals. Histèria per si no s'assoleix l'*estatus* desitjat o per perdre'l una volta aconseguit. I histèria davant els fantasmes dels nacionalismes no espanyols, que cal estigmatitzar primer i combatre sempre.

La normalització desitjable.

Les conductes neuròtiques, però, s'aprenen i, per tant, es possible un procés de desaprenentatge pautat. Cal, en aquest cas, que es donen algunes condicions: la primera i principal que la persona —i el col·lectiu— prenga consciència del seu problema; la segona que tinga voluntat de reconsiderar les seues actituds i la tercera que trobe un clima i context afavoridor, massa sovint enrarit artificiosament i malèvola per certs mitjans de comunicació i alguns polítics venals que —uns i altres— clamen en castellà per la identitat dels catalans.

La primera condició —prendre consciència— suposa una mínima clarividència i un cert grau d'objectivitat en l'autopercepció d'u mateix —autoconcepte—, sense els quals no li resulta fàcil, al subjecte —i al col·lectiu—, detectar l'existència del problema. La segona condició —tenir voluntat— implica la potència volitiva, precisament orientada, en el seu cas, cap a altres objectes: l'individu —i el col·lectiu— el que *vol*, justament, és canviar d'*estatus* i farà el que siga menester per aconseguir-ho. De manera que si no mostra interès a esforçar-se en modificar les seues conductes, no hi ha res a fer. La tercera condició —un clima i un context afavoridors— es troba cada vegada més absent del món mediàtic i institucional català: les senyes d'identitat que alguns polítics i *media* locals reclamen per al poble català —sense cap rubor per cert—, ens homologuen a la meseta a velocitat d'A.V.E. Per això iniciatives culturals —els casals Jaume I arreu dels territoris de parla catalana, per exemple— esdevenen alternatives molt valuoses, per recuperar l'autoestima col·lectiva, en tant en quant ens fa conscients dels lligams de llengua, cultura i història que compartim, els territoris de l'antiga corona d'Aragó.

Així aquell context arrelat, on els noms dels indrets, del paisatge, de l'entorn natural, dels costums, dels objectes, de l'activitat productiva i fins i tot dels cognoms, ens resulta acollidor i familiar perquè és nostre i la comunicació esdevé fluïda, per l'ús de la mateixa llengua —el català—, bé que en diferents parlars, de vegades idèntics malgrat la distància geogràfica: els trets fonètics, sintàctics i semàntics de la Franja —fins i tot els castellanismes!—, per exemple, són idèntics als de bona part dels valencians. Cal, doncs, palesar l'evidència que el català és la llengua comuna que fa possible la vehiculació dels nostres pensaments, dels nostres desitjos i dels nostres projectes de futur com a poble, arreu dels territoris on es parla. I que això, tot i acceptant que no existeixen contextos monolingües, ens consolida un referent sociocultural català obert a altres llengües i a altres cultures i ens mena cap a un europeisme, —i universalisme— plural per definició i d'obligada convivència en les diferències. Així:

Tot això malgrat els entrebancs que, des de l'Estat suposadament plural però servidor fidel del pensament únic, se'n posa cada dia i amb un sistema educatiu —des de l'escola Infantil a la universitat— encara afavoridor del monolingüisme castellà. Caldrà, doncs, oferir un front comú, des de la creació de contextos socioambientals i culturals afavoridors de l'ús habitual i públic de la llengua catalana, fins a la recuperació de l'àmbit familiar de relació en català, tot exigint als nostres polítics coherència i compromís amb els ciutadans que els votem.

Per sort, la gran majoria de ciutadans i ciutadanes del nostre país, van assolint amb naturalitat el fet diferencial català. I del que en tenen més ajustada informació, pel seu nivell de formació —cada vegada més alt—, perquè llegeixen més —llibres sobretot i premsa plural— i perquè viatgen sovint —i se n'adonen que no cal canviar d'idioma en ser a Andorra, o a Girona, o a Morella, o a Guardamar, o a Ciutadella, o a Fraga, o a Pepinyà, o a Alcoi, o a Tortosa... — i perquè creuen —i practiquen— la democràcia. I justament perquè se senten cada vegada més identificats amb el seu país i amb la seua llengua, són respectuosos i respectuoses amb altres pobles i altres llengües, amb els que conviuen harmoniosament. Aquest és el capital humà i ciutadà de la nostra gent, que la classe política —determinada classe política— no hauria de malbaratar. Encara som a temps de recuperar l'autoestima col·lectiva i la dignitat com a poble.

BIBLIOGRAFIA:

- AGUIRRE, J. (1981): "A sociolinguistic survey of a bilingual community: implications for bilingual education", a *Bilingual Education Papers*, 4 (9).
- AGUIRRE, J. (1982): "In search of a paradigm for bilingual education" a *Bilingual Education Papers*, 5 (12).
- ADELL, M. A. (1986): "Llenguatge i comunicació. Bases psicològiques en l'aprenentatge de la llengua". *Revista de Psicología y Pedagogía Aplicadas*, núm. 32. Institut Municipal d'Educació. València, 7-26.
- ADELL, M. A. (1997): "El professorat i la llengua". *Diari Levante* (28.05.97). València.
- ADELL, M. A. (1998): "Llengua i patologies de la personalitat". *Diari Levante* (24.06.98). València.
- ADELL, M. A. (1998): "La llengua i l'autoestima col·lectiva". *Diari Levante* (21.07.98). València.
- ADELL, M. A. (1999): "Un sistema educatiu diglòssic". *Diari Levante* (13.03.99). València.

- ALATIS, J. E. (1970): *Bilingualism and language contact*. Georgetown University.
- ALEIXANDRE, V. i al. (2003): *L'autoestima dels catalans*. Òmnium Cultural. Barcelona.
- ARACIL, L. V. (1982): *Papers de sociolingüística*. La Magrana. Barcelona.
- ARSENIAN S. (1937): "Bilingualism and mental development", a *Teachers College Contribution to Education*, núm. 712. Columbia University. Nova York.
- AUSUBEL, D.P. (1978): *Psicología educativa: un punto de vista cognoscitivo*. Trillas. México.
- AUTORS VARIS (1976): "Lenguas vernáculas, riqueza de un país" a *Comunidad Educativa*. Instituto Calasancio de Ciencias de la Educación, núm. 58. Madrid.
- AUTORS VARIS (1982): *Informe sobre la enseñanza de las lenguas españolas y bilingüismo*. MEC. Madrid.
- AUTORS VARIS (1990): *Jornades de Sociolingüística*. Marfil, Alcoi
- BADIA I MARGARIT, A.M. (1987): "El difícil diálogo de las lenguas", a *Saber leer*, núm. 7, 8-9. Madrid.
- BADIA I MARGARIT, A.M. (1982): *Llengua i Societat*. Indesinenter. Barcelona.
- BAETENS-BEARDSMORE, H. (1982): "Bilingualism: bases principles", a *Multilingual Matters*. Clevedon.
- BATES, E. (1976): *Language and context. The acquisition of pragmatics*. Academic Press. New York.
- BALLESTEROS O. (1983): *Bilingual-bicultural education: an annotated bibliography*. Jefferson. McFarland.
- BERGER, P. & LUCKMANN, T. (1986): *La construcción social de la realidad*. Amorrortu. Buenos Aires.
- BORDIEU, P. (1982): *Ce que parler veut dir: l'économie des échanges linguistiques*. Fayard. París.
- BRAND E.S. i al. (1974): "Ethnic identification and preference", a *Psychological Bulletin*, 81, 860-890.
- BRONCKART, J. P. (1981): "Papel regulador del lenguaje", a *La adquisición del lenguaje. Infancia y Aprendizaje*. Pablo del Rio. Madrid.
- BRUNER, J. (1981): "De la comunicación al lenguaje: una perspectiva psicológica", a *La adquisición del lenguaje. Infancia y Aprendizaje*. Pablo del Rio. Madrid.
- CALVET J.L. (1974): *Linguistique et colonialisme: petit tracté de glottophagie*. Payot. París.
- CLEMENTE CARRION. A. (1996); *Psicología del desarrollo adulto*. Narcea. Madrid.
- COHEN, A. D. (1975): *A sociolinguistic approach to bilingual education: experiments in the Southwest*. Newbury House.
- CRESPO ARIAS, J. (1976): "Educación bilingüe en USA". *Vida Escolar*, núm. 181-182, 12-18. MEC. Madrid.
- CUMMINS, J. (1973): "A theoretical perspective on the relationship between bilingualism and thought", a *Working Papers on Bilingualism*, I, 1-9.
- CUMMINS, J. i al. (1974): "Some effect of bilingualism on cognitive functioning" a *Bilingualism, biculturalism and education*. Edmonton, the University of Alberta Press.

- CUMMINS, J. (1980): *The cross lingual dimensions of language proficiency: implications for bilingual education and the optimal age issue*. *Tesol Quaterly*, 14-2, 175-187.
- CHOMSKY, N. (1957): *Syntactic Structures*. Mouton. The Hague.
- CHOMSKY, N. (1989): *El conocimiento del lenguaje*. Alianza. Madrid.
- DIEZ, M. i al (1980): *Las lenguas de España*. INCIE. Ministerio de Educación. Madrid.
- DONNEUR, A. (1974): "La solution territoriale au problème de multilingüisme", a *Multilingual Political Systems: Problems and Solutions*. Laval University. Quebec.
- FIERRO, A. (1981): *Lecturas de psicología de la personalidad*. Alianza. Madrid.
- FUSTER, F. (1976): "La Enseñanza del catalán en el País Valenciano", a *Comunidad Educativa*. Instituto Calasancio de Ciencias de la Educación, núm. 58, 2-7.
- GARDNER, R.C. & LAMBERT, W.E. (1972): *Attitudes and motivation in second language learning*. Rowley, Newbury House.
- GIBERT, Q. i al. (2003): *Autoestima i Països Catalans*. La Busca. Barcelona.
- GIBERT, Q. i al. (2004): *El despertar dels Països Catalans*. La Busca. Barcelona.
- KLOSS, H. (1967): "Bilingualism and Nationalism", a *Journal of Social Issues*, XXIII, 39-47.
- JOAN, B. (2002): *Normalitat lingüística i llibertat nacional*. 3 i 4. València.
- JOAN, B. (2004): *Els catalans davant la Constitució Europea/ The catalans before the European Constitutions*. Mediterrània-Eivissa. The Greens European Free Alliance. Barcelona.
- JUNYENT, C. (1999): *Vida i mort de les llengües*. Empúries. Barcelona.
- LAMBERT, W.E. (1974): "Culture and language as factors in learning and education", a *Cultural Factors in Learning*. Bellingham, Western Washington State College.
- LINZ, J. (1974): "A Multilingual Society with a Dominant World Language", a *Multilingual Political Systems: Problems and Solutions*. Laval University. Quebec.
- MARÍ, I. (1996): *Prurilingüisme europeu i llengua catalana*. Universitat de València. València.
- McRAE, K.D. (1964): *Switzerland, example of cultural coexistence*. Toronto.
- MIRALLES, J. L. (1985): *Projecte d'avaluació de la conducta lingüística en alumnes escolaritzats en valencià* (inèdit). València.
- MOSCOVICI, S. (1972): *The Psychosociology of Language*. Markham. Chicago.
- NINYOLES, R.LI. (1969): *Conflicte lingüístic valencià*. 3 i 4. València.
- NINYOLES, R.LI. (1972): *Idioma i poder social*. Tecnos. Madrid.
- NINYOLES, R.LI. (1974): "Diglossical ideologies and assimilation", a *Multilingual Political Systems: Problems and Solutions*. Laval University. Quebec.
- NINYOLES, R.LI. (1975): *Idioma i prejudici*. Moll. Mallorca.
- NINYOLES, R.LI. (1976): *Bases per a una política lingüística democràtica a l'estat espanyol*. 3 i 4. València.
- OSGOOD, E. C. i al. (1979): *Psycholinguistics a survey of theory and research problems*. Waverley Press. Baltimore.

- PENFIELD, W. P. i al. (1959): *Speech and brain mechanisms*. Oxford University Press. London.
- PIAGET, J. (1965) *El lenguaje y el pensamiento del niño pequeño*. Paidós. Buenos Aires.
- PIAGET, J. (1981): "Comentarios sobre las observaciones críticas de Vygotsky", a *La adquisición del lenguaje*. Infancia y Aprendizaje. Pablo del Rio. Madrid.
- PLOURD, G. (1969): *Options politiques fondamentales de l' État plurilingue*. CIRB. Laval University. Quebec.
- REN CHAO, Y. (1975): *Iniciación a la lingüística*. Cátedra. Madrid.
- ROS GARCIA, M.(1977): *Aspectos y Problemas del bilingüismo*. Instituto Nacional de Ciencias de la Educación. MEC. Madrid.
- SERCOVICH, A. (1977): *El discurso, el psiquismo y el registro imaginario*. Nueva Visión. Buenos Aires.
- SIGUAN SOLER, M. (1982): "Educación y pluralidad de lenguas en España", a *Revista de Occidente*, núm. 10-11. Madrid.
- SIGUAN SOLER, M. & MACKEY, W.F. (1986): *Educación y bilingüismo*. Santillana/Unesco. Madrid.
- STERN, H. H. (1983): *Fundamental concepts of languages teaching*. Oxford University Press. Oxford.
- TABOURET-KELLER, A. (1972): "A contribution to the sociological study of language maintenance and language shift", a *Advances in the Sociology of Language*. Mouton. The Hague.
- TORREGROSA, J.R. & CRESPO, E. (1984): *Estudios básicos de Psicología Social*. Hora. Barcelona.
- UGT-PV (2002): *La influència de "Nosaltres els valencians"*. València.
- UNESCO (1953): *The use of vernacular languages in education*. Unesco. París.
- VYGOTSKY, L. S. (1962): *Thought and language*. Mas M.I.T. Press. Cambridge.
- VIGOTSKY, L. (1981): *The development of higher forms of attention*. Sharpe. New York.
- VIGOTSKY, L. (1981): "Pensamiento y palabra", a *La adquisición del lenguaje*. Infancia y Aprendizaje. Pablo del Rio. Madrid.
- WEINREICH, U. (1968): *Languages i contact*. Mouton. The Hague.
- ZOLBERG, A. R. (1970): "Transformation of linguistic Ideologies: the belgian case", a *Multilingual Political Systems: Problems and Solutions*. Laval University. Quebec.
